

Najważniejsze zagadnienia polonistycznego językoznawstwa historycznego. Zaproszenie do dyskusji

Zapraszamy wszystkich językoznawców do zabrania głosu w – inicjowanej niniejszym tekstem – dyskusji nad najważniejszymi zagadnieniami polonistycznego językoznawstwa historycznego.

Pomysł zrodził się w trakcie debaty nad nowym kształtem studiów humanistycznych – w ogólności, polonistycznych – w szczególności. Przejście na dwustopniowy system nauczania stawia przed osobami odpowiedzialnymi za jego kształt spore wyzwania. Dyskusja (prowadzona w gronie członków Zakładu Historii Języka Polskiego IFP UAM w Poznaniu) uświadomiła, że należałoby na pierwszym poziomie studiów dać studentowi całościowe, ogólne, w miarę przystępne ujęcie polonistycznej problematyki historycznojęzykowej. Zaistniała zatem potrzeba zarysowania kształtu nowego przedmiotu, który by nie powielał programu żadnego z dotychczasowych przedmiotów historycznojęzykowych, czyli gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, gramatyki historycznej języka polskiego oraz historii języka polskiego. Niecelowe byłoby też kompilowanie wybranych fragmentów materiału przypisywanych tradycyjnie do poszczególnych przedmiotów. Chodzi bowiem o to, by zrodziła się nowa spójna koncepcja przekazywania treści historycznojęzykowych. Konsekwencją takiego podejścia był wniosek, że powinien powstać zarys takiego szerokiego przedmiotu, który byłby adresowany do studentów I stopnia studiów, nieprzygotowanych uprzednio żadnym z historycznojęzykowych przedmiotów „częstkowych”. Przy czym równocześnie okazało się, że taka wizja wiąże się z koniecznością przemyślenia istotnych kwestii historycznojęzykowych i ułożenia na tej podstawie całościowego zbioru powiązanych zagadnień. Ich opracowanie mogłoby przybrać formę nowego podręcznika.

Ponadto, by finał był zgodny z oczekiwaniami, uznaliśmy za rzecz pożądaną, by w opracowaniach poszczególnych tematów nie tylko pojawiła się typowa dla ujęć podręcznikowych refleksja ogólna, i aby rozważania na dany temat nie ograniczyły się do syntetycznego, bezosobowego zreferowania aktualnego stanu badań, lecz by znalazło się w nich miejsce dla indywidualnego sformułowania myśli i – co równie ważne – do postawienia nowych pytań.

Uważamy, że niezwykle istotną sprawą jest wyważone prezentowanie problematyki tak, by – z jednej strony – ujęcie ogólne nie zawisło w abstrakcji,

z drugiej – by nie przytłoczyć studenta ponad miarę przywoływanymi szczegółami ilustrującymi określone procesy. Musimy pamiętać, że student po raz pierwszy styka się z historycznym spojrzeniem na język, nie ma przygotowania porównawczego, które dawała nauka gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, nie ma też wiedzy o zmianach zachodzących na przestrzeni wieków w języku polskim (mamy świadomość, że na wcześniejszych etapach edukacji zagadnienia te podejmują tylko nieliczni nauczyciele). Chodzi więc o osadzenie problematyki ogólnej w odpowiednio dobranym, przejrzystym kontekście konkretnych zjawisk językowych. Reasumując, wywód ogólny musi być mocno zakotwiczony w materiale empirycznym, ilustrowanym odpowiednimi przykładami.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że założona perspektywa ogólna wiąże się z koniecznością wyjścia nie tylko poza problematykę czysto polonistyczną, ale także czysto językoznawczą. Wpisujemy się w koncepcję nauczania zintegrowanego (od dawna przyjętego jako standard nauczania w Polsce na niższych szczeblach edukacji), co oznacza, że doceniamy wagę powiązania kwestii językoznawstwa polonistycznego z językoznawstwem ogólnym oraz innymi, niejęzykoznawczymi dziedzinami wiedzy. Niepolonistyczna perspektywa daje lepszy wgląd w procesy językowe, czasem wręcz umożliwia ich wyjaśnienie (jak wiadomo, przyczyny zmian językowych mają często pozajęzykowy charakter). W związku z tym uważamy również, że ścisłe granice przedmiotów mogą także podlegać dyskusji.

Warto też przy okazji podnieść, że dyskusja – w punkcie wyjścia dydaktyczna – przeniosła się na płaszczyznę epistemologiczną i metodologiczną, odsłaniając nie tylko, jak pokazano wyżej, ścisły związek językoznawstwa polonistycznego z niepolonistycznym oraz językoznawstwa z dyscyplinami niejęzykoznawczymi, ale w równym stopniu konieczność równoległego podjęcia (uświadomienia sobie) kwestii epistemologicznych, zawsze silnie uwikłanych w aktualne w danym momencie dziejowym idee.

Wskazane powyżej założenia pozwoliły nam na stworzenie wstępnej listy zagadnień. Jej układ odzwierciedla założenie, by od treści ogólnych – w największym stopniu wykazujących charakter interdyscyplinarny, ale też pozwalających osadzić dzieje polszczyzny w szerokim kontekście kulturowym – przejść do treści już ściśle związanych z rozwojem języka polskiego.

Lista zagadnień

1. Historia języka jako dyscyplina naukowa
 - 1.1. Podstawy epistemologiczne
 - 1.2. Metody badawcze
 - 1.3. Siatka pojęć

- 1.4. Źródła
- 1.5. Dzieje
2. Interdyscyplinarny charakter historii języka
3. Zewnętrzne uwarunkowania dziejów języka polskiego
 - 3.1. Język a historia
 - 3.2. Język a religia
 - 3.3. Język a kultura
 - 3.4. Język a cywilizacja
 - 3.5. Język a społeczeństwo
4. Europejczycy, Słowianie, Polacy – co to jest pokrewieństwo językowe
5. Czym różni się język polski od innych języków słowiańskich
6. Język a naród – wyznaczniki tożsamości językowej
7. Od dialektu do języka narodowego (status kaszubszczyzny)
8. Cztery przestrzenie komunikacyjne
 - 8.1. Mowa
 - 8.2. Pismo
 - 8.3. Druk
 - 8.4. Media
9. Pisma Słowian
10. Piśmiennictwo słowiańskie a słowiańskie języki literackie
 - 10.1. Rola języka staro-cerkiewno-słowiańskiego
 - 10.2. Kształtowanie się polskiego języka literackiego
 - 10.3. Współczesne języki słowiańskie
11. Pisownia polska
 - 11.1. Dziedzictwo europejskie
 - 11.2. Główne fazy rozwoju
 - 11.3. Współczesna pisownia a jej historia
12. Etapy przemian polszczyzny
13. Kierunki przemian polszczyzny
 - 13.1. Fonetyka
 - 13.2. Fleksja
 - 13.3. Słowotwórstwo

- 13.4. Składnia
14. Dawne zjawiska językowe obecne we współczesnej polszczyźnie
15. Świat zamknięty w słowach
 - 15.1. Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne
 - 15.2. Życie wyrazów
 - 15.3. Mówią nazwy
 - 15.3.1. Toponimy
 - 15.3.2. Imiona
 - 15.3.3. Kształtowanie się polskich nazwisk
16. Jedna Polska, jedna polszczyzna? – dzieje odmian języka polskiego
 - 16.1. Dialekty
 - 16.2. Odmiany funkcjonalne
 - 16.3. Socjolekty
 - 16.4. Idiolekty
17. Rola jednostki w dziejach języka
18. Historia języka a stylistyka
19. Polszczyzna w kontakcie z innymi językami
 - 19.1. Zapożyczenia z innych języków
 - 19.2. Wpływ polszczyzny na inne języki
 - 19.3. Polszczyzna na ruskim i litewskim podłożu językowym (polszczyzna kresowa)
 - 19.4. Inne języki używane dawniej i dziś na ziemiach polskich
20. Dzieje metajęzykowej refleksji nad językiem polskim
21. Polszczyzna zwierciadłem kultury ubiegłych wieków
22. Dokąd zmierza polszczyzna

Zapraszamy zatem nie tylko do dyskusji, ale też do formułowania propozycji ujęć wyszczególnionych na liście tematów i przesyłania tekstów (będą one publikowane w specjalnym dziale „Kwartalnika Językoznawczego”). Zaznaczamy przy tym, że lista ta ma charakter otwarty, a jej obecna zawartość i forma mogą zostać poddane dyskusji. Chcielibyśmy, by w wywoływanej przez nas wymianie poglądów pojawiła się harmonijnie połączona dwojaka perspektywa: ogólna i szczegółowa. Chcielibyśmy, by i dwojako postrzegany

był odbiorca tekstu: ma być nim przede wszystkim student, ale i dydaktyk. Dwustronna perspektywa ma wartość nie tylko dydaktyczną, odgrywając ogromną rolę w procesie kształcenia, lecz jednocześnie kształtuje postawy badawcze i sposób interpretacji problemów.

*Zdzisława Krężyńska, Tomasz Mika,
Marek Osiewicz, Agnieszka Słoboda*